

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

Mukallidin İmanı Problemi ve Uryânî Osman Efendi'nin Eserlerinde

Mukallidin İmanı Meselesi

The Issue of the Imitator's Faith and Belief of Imitator Question in Uryânî Osman Efendi's Work

Serkan Tekin*

Öz: Mukallidin imanı konusu, kelâm âlimlerinin üzerinde önemle durdukları konulardan biridir. Zira bu konu sonuç itibarıyla Müslümanların ekseriyetinin imanını ilgilendirmektedir. Nitekim imanın Müslüman kişiye yararlı olmasının öncelikle iman edilecek konularda bir tür araştırma ve incelemenin yapılması, prensipte herkes tarafından kabul edilmekle birlikte; hiçbir araştırma yapmadan inanan bir kimsenin (mukallid) durumu ise kelâm tarihinde bir problem olarak incelenmiştir. Zira İslâm inancının temel unsurları hakkında taklidin geçerli olup olmaması erken dönemden itibaren çeşitli disiplinler altında işlenen bir tartışma konusu olmuştur. Bu bilgiler ışığında, araştırma konuları içerisinde ilgi çekici olan mukallidin imanı konusu bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu makalede öncelikle, Osmanlı alimlerinden Uryânî Osman Efendi'nin hayat hikayesine kısaca değinilmiş ve ürettiği eserlerin isimleri verilmiştir. Sonrasında ise iman ve taklid kavramları lügat ve ıstılah anlamları ile ayetler ışığında ele alınmıştır. Bunların sonrasında da Osman Efendi'nin, mukallidin imanı konusuna yaklaşımı ve bu konuyu tartışması ele alınmıştır. Burada kısaca, itikat mezhepleri arasında tartışılan bu konu, Uryânî Osman Efendi'nin bakış açısıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İman, taklid, mukallidin imanı, Uryânî Osman Efendi ve Onun mukallidin imanı konusuna yaklaşımı.

Abstract: The issue of the imitator's faith is one of the issues that scholars of kalam emphasized. Because this issue ultimately concerns the faith of the majority of Muslims. Although it is accepted by everyone in principle that a kind of research and examination should be made on the subjects to be believed, that faith is beneficial to a Muslim person; The situation of a believer (imitator) without doing any research has been studied as a problem in the history of kalam. Because whether imitation is valid or not about the basic elements of the Islamic belief has been a subject of discussion from the early period under various disciplines. In the light of this information, the subject of the imitator's faith, which is interesting among the research subjects, is the subject of this study. In this article, first of all, the life story of Uryânî Osman Efendi, one of the Ottoman scholars, was briefly mentioned and the names of the works he produced were given. Afterwards, the concepts of faith and taqlid are discussed in the light of the verses with their lexical and terminology meanings. After these, Osman Efendi's approach to the issue

* Araştırmacı Yazar Dr. Serkan Tekin, Bağımsız Akademisyen

ORCID: 0000-0001-5892-8889 serkantekin240681@gmail.com (Sorumlu yazar)

Received/Geliş: 30 September/Eylül 2021

Düzeltilme/Revised form: 05 December/Aralık 2021

Accepted/Kabul: 12 December/Aralık 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

of the imitator's faith and his discussion of this issue are discussed. Here, this issue, which is discussed among the sects of creed, has been tried to be conveyed from the point of view of Uryânî Osman Efendi.

Keywords: Faith, taqlid, imitator's faith, Uryânî Osman Efendi.

Giriş

Müslüman toplumlarda zaman zaman ortaya çıkan bazı olumsuz davranışların sebep olduğu ahlâkî yozlaşma, bir Müslümanın, inançlarına bağlı kalarak onun gereğini yerine getirmesinin ne denli önem arz ettiğini ve inanç ilkelerine uygun yaşayan bir topluma ulaşma imkânının İslam açısından makul ve reel bir hedef olarak gözetilmesinin nasıl vazgeçilmez olduğunu göstermiştir. Farklı kesimler tarafından çeşitli vesilelerle gündeme getirilen ve sıklıkla yokluğundan şikâyet edilen bu hedef, sosyal alanda dinî açıdan pek çok uygulamanın varlığına ya da yokluğuna dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ancak bu tartışmalardan çok daha önemlisi, İslam toplumunun bir üyesi olabilmenin temel şartı olan imana bir kimsenin hangi asgarî ölçütlerde sahip olması gerektiğine dair birbirinden farklı, hatta kimi zaman birbirine zıt fikirlerin varlığıdır. Açıktır ki inanç sahibi olduğu halde inancının temelleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan, bu nedenle kendisinde inanç esaslarının bağlayıcı yönleri gözükmeyen bireylerden oluşan toplumlar iman konularında savrulmalar yaşamaktadır. Bu toplumlarda gevşek dinî yapılanmalara olan yüksek yatkınlığın temelinde inanç açısından zayıflıklar yaşanıyor olmasının genel bir tezahür olarak öne çıktığını iddia etmek yanlış olmasa gerekir.

Toplumlarda inanılan değerler ile yaşanan hayat arasında uçurumlar doğuran temel sebeplerin neler olduğu ve bunların alt boyutlarına dair tartışmalar öteden beri kalam ulemasının gündemini meşgul etmiştir. Bu alt boyutlara bakıldığında; beklendik inanç ve amel tecrübelerinin İslam toplumlarında niçin gerçekleşmediği, inanç zaaflarının bidatler ve hurafeler gibi hangi toplumsal sapmalara yol açtığı, bunları yakından görmenin/göstermenin topluma bir katkı sağlayıp sağlamayacağı türünden soruların temelinde taklidî iman tartışmalarının bulunduğunu iddia etmek mümkündür. Toplumsal huzursuzlukların ve gerginliklerin en azından bir kısmının bu gibi problemlerden kaynaklandığını düşünen kelamcılar, mukallidin imanı meselesini sadece bilimsel bir inceleme olarak değil, aynı zamanda içtimâî sorunların çözümüne katkı sunacak bir konu olarak da ele alıp incelemişlerdir. Çünkü inancın nazar ve istidlâl yoluyla gerçekleşmesi, dinin insan hayatındaki yaptırım gücü açısından önemli konulardan biridir.

Yukarıdaki paragrafta söz konusu edilen nazar, bir şeyi temel düzeyde incelemek ve araştırmak anlamındadır (Aktaş, 2021). En yaygın anlamıyla nazar, herhangi bir mesele üzerinde tefekkür etmek suretiyle Allah'ın insana verdiği düşünme melekeleri doğrultusunda elde edilen kesbî bilgidir (Bâkılânî 1957: 8-9). Ancak istidlâl, zihin kuvvetinin 'masnû'dan 'sâni'e, 'sâni'den de 'masnû'a intikal etmesidir (Bilmen, 2017: 105). Bir başka deyişle istidlâl, zihnin tikelden tümele veya tümelden tikele ya da iki tikelin birinden diğerine intikalidir (Seyyid eş-Şerîf, İbn Muhammad ve Erkan, 1997).

Cürcânî'ye (ö. 740/1340) göre Allah'ı tanımada nazar bütün ümmetin icmaı ile vaciptir. Bu cümleyi "akidede esas olan, taklitten uzak kalmaktır" şeklinde anlamak lazımdır. Aksi takdirde "imanında nazar, tefekkür ve delil bulunmayan imanı geçersizdir" şeklinde bir sonuç çıkar ki bu da bizi tekfirci bir anlayışa sevk eder. Allah'ı tanımak için nazarın hangi yolla gerçekleştirilmesi gerektiği noktasındaki ihtilafta Ehli Sünnet bu yolun nakille elde edileceğini, Mu'tezile ise takip edilmesi gereken yolun akıl olduğunu ileri sürmektedir. (Cürcânî, 2012: I/257). Ancak her halükârda burada aranan nazar, bir bilgiye yaslanmalıdır. Çünkü sahih nazar bilgiye dayalı olarak gerçekleşir; oysa fasit nazar herhangi bir şeye dayanmaksızın gerçekleşir (Cüveynî, 2016: 8).

Nazarda basit bir düzeyde tefekkür söz konusu iken istidlâlde daha ileri bir düzeye, derinlikli düşünme biçimine işaret vardır. Nitekim bu yönüyle Râzî (ö. 606/1210), nazarın mevcut bir bilginin hatırlanma yolu, istidlâlin ise yeni bir fikre ulaşma sürecine işaret ettiği hususuna dikkat çeker (Râzî, 1323H: 21). Her ne kadar bir sürece dayalı olarak istidlâl düzeyinde bir imana ermek her insan için mümkün gözükmeseyse de nazar düzeyinde bir akletme süreci ile pek çok kişi iman sahibi olabilir. Allah'ın yarattığı şeylere nazar ederek iman etmiş bir kişi istidlâli terk eden bir mukallit de olsa onun imanı, tıpkı sabî ve delilerin imanı gibi hükmen geçerli ve sahih addedilir. Ne var ki ehl-i kelâmın tanımladığı, ilmî

derinlik gerektiren düşünme süreçleri ve biçimleri kast olunuyorsa bunu başaracak mukallit sayısı son derece azdır (Harputî, 2016: 192).

Bu makalede mukallidin imanı meselesi zikrettiğimiz çerçeve içerisinde Maturidî kelam okulu alimlerinden Uryânî Osman Efendi'nin eserleri bağlamında ele alınacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. İman Kavramı

İman (إيمان) kelimesi dilbilimsel olarak آمن - fiilinin if'al babından mastarıdır. Sözlük anlamı itibarı ile “inanmak, boyun eğmek, itimat etmek, küfrün zıddı, korkunun zıddı, okuma yazma bilmeyen, ziraatçı, emniyete almak, güvenmek, güçlü kuvvetli deve ve düğüm” manalarına gelmektedir (Firuzâbâdî, 2008: 74-75, Cevherî, 2009: 56-57).

Kelam ilminde en ayrıntılı incelenen ve üzerinde sıklıkla durulan konulardan biri iman konusudur. İmanın hakikatinin ne olduğuna ilişkin mezhepler arası farklı görüşler bulunmaktadır. Hâricî, Mu'tezilî ve Şîî kelamcıları iman tasdik etmekten ibaret olmasını yeterli görmezler. Amelin de imanın gereklerinden olduğunu kabul ederler. Genel anlamda bakıldığında Hâricîler büyük günah işleyen kişinin küfre düştüğünü, Mutezile ve Şia'ya göre ise büyük günah işleyen kişiye bu dünyada Müslüman hukuku uygulanmaya devam edilmekle birlikte ondan iman vasfının kalktığı öne sürülür. Bu kişi işlediği günahtan dolayı tövbe etmeden ölürse cehennemlidir. Mutezile kelam okulu, işlediği günahtan dolayı tövbe etmeden ölen kişinin asla cennete giremeyeceğini iddia etmektedir (Sinanoğlu, 2000: XXII. 213). Eş'ari olsun Matüridi olsun Ehl-i sünnet kelamcılarının geneline göre kalp ile tasdik imanın gerçekleşmesi için yeterlidir ve kavram itibarıyla Hz. Peygamber (sav)'e Allah'ın vahyettiği bütün hükümlerin doğru olduğuna tereddüt etmeksizin, samimi kalpten inanan bir kimse hakiki anlamda mümin kabul edilir (Kılavuz, 2018: 36). Hızır Bey'in ilgili beytinin şerhinde Uryani Osman Efendi de benzer şeyler söylemektedir (Uryânî, 2003: 193). Hz. Peygamber (sav)'in Allah'tan getirdiklerinin tamamına icmâlen inanmak yeterlidir; bu noktada tafsilî iman şart değildir. Bu durum, bir kimsenin mümin sayılabilmesi için asgari koşuldur; ancak ulemanın kahir ekseriyeti tafsilî imanın icmalî imandan daha değerli olduğuna kâildir (Taftazânî, 2017: 396).

1.2. Taklit ve Mukallit Kavramları

Taklit sözcüğü lügatte “toplama, sulama, boğulma, olay, durum, yağ tortusu, havale etmek, benzerini yapmak, çok suyu olan kuyu, hediye olduğu bilinsin diye gerdanlığı boynuna takmak, hızlı koşmak, anahtar, dinde taklit etmek” manalarına gelir (Firuzâbâdî, 2008: 74-75, Cevherî, 2009: 56-57, Ahterî, 1875). Bir kimseye bir emir buyurulduğu, bir iş havale edildiği zaman onun boynuna gerdanlık takılmış olacağından işi birisinin boynuna yıktım anlamında “قلدت فلانا الامر” denilir (İbn Hazm, 1347H: VI. 60). Buradan da anlaşılacağı üzere taklit, herhangi bir kimsenin kendi iradesi ve tasarrufu olmaksızın uhdesine aldığı bir sorumluluğu ifade etmektedir. Meşhur filolog Halil b. Ahmed'in (ö. 170/786) de ifade ettiği gibi taklîdin özünde bir sözü ya da görüşü herhangi bir tahkike tabi tutmadan kabul etmek vardır (Halil b. Ahmed V: 116-117).

Taklîd kelimesi bir fıkıh terimi olarak “bir âlimin icthadî bir meseleye dair görüşünü delile dayalı olmaksızın benimsemek veya uygulamak” anlamına gelmektedir (Kaya, 2010: 461). Kişi, başkasının görüşünü herhangi bir analize tabi tutmadan mevcut haliyle kabul ettiğinde taklit etmiş, yani kendisine hediye edilen gerdanlığı hediye sahibi görsün diye boynuna takmış gibi olur (Uryânî, 2003: 201). Bu durumda tahkik olmadan, nazar ve istidlalde bulunmadan kalben inanılan ve dille ikrar edilen iman, taklîdî iman kısmına girer. Hatta Osman Efendi'ye göre, kişinin sadece kalben inanması da yeterlidir ve kişi bu inancı sebebiyle sevap kazanır (Uryânî, 2003: 201). Buradan Uryani'nin imanın en temel bulunuş yerinin kalp ile tasdik görüşünde olduğu, dil ile ikrarın dünyevi ahkâmın icrası için gerekli olduğu görüşünde olduğunu çıkarmak mümkündür.

İman hususlarını atalarından ya da çevresinden duyarak inanan kimseye de mukallit denir (Ahsen, 2015: 42). Ancak Peygamber'in bizatihi sözünü duyarak iman etmek, Ehl-i Sünnet ulemasınca bu

kategorinin dışında tutulmuştur; çünkü Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'ân, onun sözünü sıradan insanların sözünden farklı bir konuma yükseltmektedir. Peygamber'in ağızından çıkan her ifade iman açısından mukni bir delile dayalıdır. O sebeple kişi salt Hz. Peygamber'in ağızından çıkan sözlere uyarak iman etmiş olmakla dahi taklidî iman düzeyinin üzerine çıkmış ve tahkîkî imana erişmiş olur. (Aydın vd., 2020: 413). İlk inananlar açısından Hz. Peygamber'in peygamberliğine inanmak, atalardan öğrenilmiş bir inanç olmadığı, hatta atalar inancının aksine bir inanç olduğu için kendi iç bünyesinde bilinçli bir seçimi, iradi bir kabullenışı, nazar ve istidlali zaten içermektedir diye düşünmek mümkündür.

Taklidî iman meselesi, kelimelerin çoğunluğunca esas olarak Allah'ı tanıma ve bilme hususunda gündeme getirilmiştir (Uryânî, 2003: 204). Yoksa peygamberler ya da melekler gibi konularda taklidî iman sıhhati kelimelerin literatüründe tartışma konusu edilmemiştir. Zira Allah'ın varlığı dışındaki diğer iman esasları sem'iyat kabilinden olup bu esaslar ancak bir peygamberin gaybden haber vermesiyle bilinebilir. Bununla birlikte "Allah'ı bilme hususunda araştırma yapmak nasıl vacip ise peygamberimizi tanımak ve imanın diğer kısımları hakkında araştırma yapmak da aynı şekilde vaciptir" görüşünü ileri süren ilim adamları da vardır (Beycûrî, 2017: 44). Bu ilim ehlinin kanaatine göre, kendisine iman konuları hiçbir şekilde tebliğ edilmemiş ya da hayatı boyunca insanlardan uzak yerlerde yaşayıp ölmüş yahut fetret döneminde (Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki dönem) ömür sürmüş ve Allah'a iman etmeden ölmüş kimseler kâfir sayılırlar ve cehenneme giderler. Diğer bir görüşe göre bu tür insanlar mazurdurlar ve cehenneme girmezler. Uryânî, kendisinin de içinde bulunduğu âlimlerin, kendisine davet ulaşmamış bir kişinin Allah'a iman dışındaki amelî-şer'î hükümlerden bir delil kendisine ulaşana kadar sorumlu olmadığı hususunda görüş birliğinde olduklarını zikretmektedir (Uryânî, 2003: 204).

2. Bazı Kelam Ekolleri ile Kelam Alimlerinin İman Anlayışları

İslâm âlimleri tarafından ileri sürülmüş olan iman olgusuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Hakem kararına rıza gösteren herkesi tekfir eden Hâricîlere göre (İbn Kuteybe, 157) Allah'a iman, Allah'ın koyduğu aklî ve naklî her türlü delili bilmek ve ister küçük ister büyük olsun Allah'ın emir ve yasaklarının tamamına itaat etmektir (Bağdâdî, 1991: 59; Yüksel, 2015: 222). Onlara göre, amel imanının bir parçasıdır.

Kerrâmiye'ye göre iman için dil ile ikrar yeterlidir. Cehm b. Safvân (ö. 128/745-46) ve Kaderiye'den Salih b. Huseyn es-Salihî'ye (III. /IX. Asır) göre ise iman marifetten ibarettir (Sâbûnî, 2020: 170). İmam Matürîdî'ye göre iman özünü kalp ile tasdik eder. Ebu Hanife (ö. 150/767)'den rivayet edilen de budur. (Maturidî, 1979: 377-378; Nesefî, 1990: II.799), Genellikle Hanefiler arasında tasdik imanının büyük rüknü, ikrar ise bu rüknün sözlü delilidir. Amel hiçbir şekilde ne mutlak iman ne de kâmil iman parçasıdır; çünkü imanda herhangi bir eksilme ya da azalma söz konusu olmaz (Hakim es-Semerkindî: 38).

Mu'tezile'nin çoğunluğu iman dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve uzuvlarla amel etmekten ibaret olduğunu düşünmektedir. Çünkü onlara göre, amel iman hakikatinden bir cüzdür. Yine Mu'tezile'ye göre, amelî terk eden imandan çıkarsa da dünyada onun konumu küfür ve iman arasında olur (el-Menzile beyne'l-Menzileteyn) ve Müslüman hukuku uygulanır. Her ne kadar amelî iman bir cüzü olduğu ve büyük günah işleyen kişinin tevbe etmeden ölmesi durumunda ebedi cehennemlik olduğu noktalarında Mu'tezileyle aynı fikirde olsalar da Hâricîler amelî terk eden, dolayısıyla da büyük günah işleyen kişinin bu dünyadaki hükmünün de kafir olduğu noktasında Mutezile'den ayrılırlar. (Hakim es-Semerkindî, 38).

Ebu Ali el-Cübbâî (ö. 303/916) ve Ebu Hâşim el-Cübbâî'ye (ö. 321/933) göre vahiy olmasa bile insanlar Allah'ı tanımalı ve iyi ile kötüyü ayırt etmelidirler (Kâdî Abdülcebbar, 33). Yine onlara göre, iman nafileler dışında sadece vacip olan fiilleri kapsar (Yüksel, 2015: 221). Mu'tezile âlimlerinden Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ve Kâdî Abdülcebbar'a (ö. 415/1025) göre, her türlü tâât kulun fiilinden ibarettir. Kâdî Abdülcebbar, imanda taklidî kesin olarak reddeder (Kâdî Abdülcebbar XII. 123). Nazzâm'a (ö. 231/845) göre iman, ceza tehdidi olan her şeyden uzak durmaktır. Dolayısıyla iman, büyük günahlardan sakınmaktır (Eş'arî, 2012: I. 211-213).

İmamı Şâfiî (ö. 204/820), İmam Gazâlî (ö. 505/1111) ve Eş'arî âlimlerin çoğunluğunun görüşüne göre, eğer bir kişi dil ile ikrar eder de kalbiyle tasdik etmezse o kişi iman etmiş sayılmaz; Müslüman olur, ancak mümin olmaz (Koğî: 4). Kur'an'da Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "Bedevîler, 'İman ettik' dediler. Şunu söyle: 'Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece (teslim olduk) boyun eğdik. Bununla beraber Allah'a ve resulüne itaat ederseniz O yaptığımız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.'" (Hucurât 49/14).

İmam Şâfiî'ye göre bir insan kalbiyle inansa, ancak hiçbir amelde bulunmasa, hatta kelime-i şehadet dahi getirmemiş olsa o kişi mümindir; fakat Müslüman değildir. Eş'arîler de bu kişileri mümin olarak değerlendirirken Müslüman olmaları için bunun yeterli olmadığını ifade ederler (Koğî: 4). İmam Şâfiî'ye göre, amel imanın hakikatinin bir cüz'ü değildir; ancak ona göre iman azalıp arttığından kişi amel etmediği zaman imanı nâkıs olur (Hakîm es-Semerkandî, 38).

Amelin İmandan bir cüz olup olmaması, amele koşut biçimde imanın artması ya da eksilmesi ile güçlenmesi yahut zayıflaması hususu da önemli bir tartışma konusu olarak kitaplardaki yerini almıştır. Kimi âlimler ameli imanın bir cüzü olarak görmüş ve buna dayalı olarak amelin azalmasını imanın zayıflaması, amelin artmasını ise imanın güçlenmesi olarak yorumlamışlardır. İmam Şâfiî de imanın artıp eksildiğini kabul etmiş, buna delil olarak da şu âyetleri ileri sürmüştür: "O Allah, imanlarına iman katmaları için müminlerin kalplerine sekînet, huzur ve itmi'nân indirdi. Göklerin ve yerin orduları yalnızca Allah'ındır. Allah, her şeyi hakkıyla bilen; her hükmü ve işi de hikmetli ve sağlam olandır" (Fetih 48/107). "Müminler o kimselerdir ki Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirlir." (Enfâl 8/2).

Doğrusu bu âyetler imanın azalıp arttığına ya da güç bulup zayıfladığına işaret etmekte olsa da (Nesefî, 2019: 114) imanda artma ya da eksilme olduğunu kabul etmeyen âlimler, birinci âyetteki "onların imanlarını arttırır" ifadesinin iman eden sahabilere has olduğunu söylemektedirler. Çünkü her bir Kur'an âyeti indiğinde ashâb ona iman ederdi ve her yeni gelen âyetle onların önceki imanlarında bir artma söz konusu olurdu. Ancak bugün için vahiy süreci sona erdiğinden artık imanda herhangi bir artma ya da azalma söz konusu olamaz. Yine bu gruptaki âlimlere göre Enfâl suresindeki artış ifadesi müminlerin bir vasfına işaret etmektedir. Bu âyette iman kelimesiyle kastedilen yakînî anlamdaki iman olmayıp müminlerin birbirlerinden farklılık gösteren iman özellikleridir (Nesefî, 2019: 116).

Amelî açıdan eksiği olsa da kalbiyle iman etmiş olan kimse İmam Gazâlî'ye göre hem mümin hem de Müslümandır. Celaleddin Devvânî (ö. 908/1502) iman ve İslam'ın hiçbir şekilde birbirinden ayrılmadığını söylemiştir (Koğî: 4). Çünkü din, şu âyette ifade edildiği gibi, parçalanamaz; "Kim İslâm'dan başka bir din arama çabası içine girerse bilsin ki bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o ahirette ziyan edenlerden olacaktır." (Ali İmran 3/85). Ayrıca Zâriyât suresindeki şu âyetlerde kastedilen ifadeyle Hz. Lût ve kızı kast edilmiştir ki her ikisinden hem mümin hem de Müslüman olarak bahsedilmiştir; "Derken orada müminlerden kim varsa çıkardık; zaten orada bir ev halkından başka Müslüman olan kimse de bulamadık." (Zâriyât 51/35-36). Bazı âlimlere göre de bu iki âyette bahsedilen "islam" ifadesiyle zahirî itaat kastedilmiştir. Münafıklar da zahiren itaat ederler; ancak mümin değildirler (Hakîm es-Semerkandî: 39).

3. Uryânî Osman Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

Osmanlı âlimlerinden Uryânî Osman Efendi'nin Halep'te dünyaya gelmiş olduğu tarihi kaynaklarca rivayet edilse de ne zaman doğduğuna dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Sebebini bilemediğimiz diğer bir husus da Osman Efendi'nin niçin "Uryânî" lakabıyla meşhur olduğudur. Babasının adı Abdullah'tır. Medrese öğrenimini Kilis'te tamamladıktan sonra özel bir davetle İstanbul'a gitmiştir. Derin dinî bilgisi, dikkat çeken güzel ahlâkı ve takvasıyla burada insanların hüsn-ü kabulüne mazhar olmuştur. Kısa sürede medrese camiasının adından sitayişle bahsettiği bir hoca olarak öne çıkmış, ders halkalarında kalabalık talebe grupları oluşmaya başlamıştır. 18 ve 19. Yüzyıllarda yaşamış olan Uryânî Osman Efendi pek çok talebesine icazet de vermiştir. İstanbul'da kaldığı müddet içinde çeşitli eserler yazan müellif daha sonra gittiği Medine'de sekiz yıl yaşamış ve orada vefat etmiştir. Mezarı, Hz. Osman'ın kabri yakınındadır. Muhammed ve Mustafa adlarında iki erkek evladı olan

Uryânî Osman Efendi, bir Hanefî ve Maturidî âlimi olup daha çok kelim, fıkıh ve Arap edebiyatı alanlarında eserler kaleme almıştır.

Uryânî Osman Efendi, mukallidin imanı konusunu eserlerinde tartışmıştır. Konuyu tartışırken alimlerin ve mezheplerin isimlerini zikretmiştir. Ona göre mukallidin imanı hususunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan Ebu Hanife, İmam Şafii, İmam Malik, Ahmet Bin Hanbel, İmam Evzai başta olmak üzere pek çok fakih ve kelim alimine göre mukallidin imanı sahihtir. Her ne kadar araştırma yapmayıp işin derinliğine inmediğinden dolayı günahkâr olsa da yine de imanı sahih sayılmıştır. Böyle bir imanın sahibi sonunda cennete girecektir (Uryani,2003:201). Çünkü Ebu Hanife ameli imanın bir parçası saymamıştır (Aydın vd., 2020:413).

Uryânî Osman Efendi pek çok eser kaleme almıştır. Bu eserlerinden bazılarını aşağıda değinilmiştir:

1. *Hayrû'l-Kalâid fi Şerhi Cevâhiri'l-Akâid.*
2. *Mirsâdü'l-Murâd fi Şerhi Tahmîsi Bânet Süâd.*
3. *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Hemziyye fi'l-Medhi'n-Nebeviyye.*
4. *Şerhu Kasîdeti İbn Kadîb el-Bân.*
5. *el-Kâşif li-Ediyeti'n-Nebiyyi'l-Ekrem fi Şerhi'l-Hizbi'l-A'zam.*
6. *Zübdetü'l-Kırâ fi Şerhi Ümmi'l-Kurâ fi Medhi Hayri'l-Beriyye .*

4. Uryânî Osman Efendi'nin Eserlerinde Mukallidin İmanı Meselesi

Mukallidin imanı konusu, kelim ilminin önemli tartışma meselelerinden biridir. Bu konuyla ilgili kelim kaynaklarında aşağıda sıralanan altı görüşün öne çıktığı belirtilmektedir:

1. İmanda taklit yeterli değildir; mukallit sahih iman sahibi değildir.
2. Taklidî iman her ne kadar günahkâr kılsa da kişinin mümin sayılması için yeterlidir. Bu kişi ister delil sahibi olsun ister olmasın.
3. İmanda taklit yeterlidir; ancak mukallit eğer nazar ve istidlale ehil ise günahkâr olur, değilse günahkâr olmaz.
4. Her kim Kur'an'ı ve sahih sünneti taklit yoluyla kabul etse kati bilgiye tabi olduğu için onun imanı sahihtir. Kur'an ve sahih sünnet dışında bir şeye tabi olup taklit ederse o iman sahih olmaz; çünkü o imanda hata ve şüphe meydana gelmiştir.
5. Mukallidin imanı mutlak manada sahih olup taklit yoluyla iman eden kişi hiçbir şekilde günahkâr olmaz. Kişi tahkik etme imkânına ve potansiyeline sahip olduğu halde herhangi bir inceleme yapmadan iman etmiş olsa dahi bu durum değişmez.
6. Mukallidin imanı mutlak manada sahih olup bu imanla mümin olan kişinin felsefî görüşlere bulaşmış nazar ve istidlâl yollarıyla iman hususunda inceleme ve araştırmaya kalkışması haramdır (Beycûrî, 2017: 44).

Kelim tarihinde farklı kanaatler serdetmiş pek çok ulema bulunsa da genel hatları itibarı ile kelim âlimlerini “taklidî imanı makbul görenler” ile “makbul görmeyenler ya da makbul görülmesi için daha başka şartlar arayanlar” olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür. Uryânî Osman Efendi'nin de geleneksel düşünce çizgisine bağlı kalarak mezkûr görüşleri iki ana başlık altında incelediğini görmekteyiz.

4.1. Mukallidin İmanını Makbul Görenler

Mukallidin imanı meselesi, ilk dönemlerden itibaren pek çok kelim âliminin ele aldığı konular arasındadır. Hatta Ebu'l-Hasan el-Eşarî'nin (ö. 324/935-36) ifadesine göre, Haşeviyye olarak bilinen bazı görüş sahipleri taklidî imanı daha makbul görmekte idiler (Eş'arî, 1953: 87-88). Uryânî Osman Efendi'nin naklettğine göre, Ebu Hanife, İmam Şâfiî, İmam Malik (ö. 179/795), Ahmet b. Hanbel (ö. 241/855), İmam Evzâî (ö. 157/774) başta olmak üzere pek çok fakih ve kelim âlimi mukallidin imanını

sahih bir iman olarak tanımlamıştır (Uryânî, 2003: 201-203). Ancak bu iman sahih olsa da o kimseyi bazı sorumluluklardan kurtarmaz. Örneğin kişi akıllı sahibi ise ve iman ettikten sonra yaratıcı hakkında tefekkür edecek kadar bir zaman yaşadı ise yaratıcısını bilmeli ve onun varlığı hakkında delil sahibi olmalıdır. Aksi takdirde günahkâr olarak ölür. Kuşkusuz böyle bir imanın sahibi de sonunda cennete girer. Eğer tefekkür etmeye yetecek kadar bir ömür yaşamadan ölürse o zaman kişi günahkâr sayılmaz (Uryânî, 2003: 201-203).

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Eş'arî, mukallidin mümin olmadığını söylemiştir (Nesefî, 1990: I. 33-37), Onun bu görüşünün sonraki Eş'arilerin çoğunluğu tarafından benimsenmemesi, Eş'arî'nin kastıyla ilgili daha dikkatli bir tahlili gerekli kılmaktadır. Nitekim Şehristânî, Eş'arî'nin bu yöndeki düşüncesini anlamamıza imkân verecek bir açıklama yapmıştır. Şehristânî, İmam Eş'arî'nin Allah'ı bilmekle bu bilginin vücûp yönü arasında bir ayrıma gittiğini açıkça ifade etmektedir. Eş'arî'ye göre, Allah'a dair bilgiler de diğer bilgiler gibi akıl sayesinde elde edilir. Ancak Allah'a dair bilginin vacip oluş hükmünü akıl değil nakil vermektedir. Bunun delili, teklifi akla dayanarak vacip kılmanın mümkün olmamasıdır. Bu son açıklamayla Eş'arî Mu'tezile'den ayrılmaktadır. Zira Mu'tezile Allah'a dair bilginin vacip oluş hükmünde de akli yetkili kılmıştır. Nitekim Eş'arî'nin hüsün-kubuh konusunda akla bir yetki vermeyip bu husustaki belirlemeyi vahye bırakması da Allah'ı bilme konusunda kişinin istidlâlde bulunması gerektiği konusunda ısrarcı olamayacağını göstermektedir (Şehristânî, 2009: 363). Uryani'nin Eş'arî'nin mukallidin imanına dair tespiti de zikrettiğimiz şekilde olmuştur. Ona göre de Eş'arî, kendisine tebliğ gelmeyen, yani herhangi bir naklî bilgiye ulaşmayan kimsenin sadece akıyla Allah'ın varlığına iman etmesini zorunlu görmemiştir. Dolayısıyla bu durumda bir kişi iman etmeden ölürse Allah katında mazur sayılır. Her ne kadar tercih ettiği görüş olmasa da İmam Azam'ın da bu yönde bir görüşü rivayet edilmiştir (Uryânî, 2003: 204). Bu görüşte olanlar, “Kim doğru yolu seçerse kendi iyiliği için seçmiştir, kim de saparsa kendi zararına sapsın olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz. Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz.” (İsra 17/15) âyetini görüşlerine delil olarak zikretmişlerdir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus, söz konusu ulemanın mukallit ifadesi ile kimleri kastetmiş olduğudur. Buradaki mukallitten maksat, bedevi kültüründe yaşayan, insan içine çıkmamış, şehir kültüründen yoksun kişidir. Böyle bir kimsenin bir haberciye inanarak iman etmesi durumunda ona mukallit denilebilir. Yoksa Müslümanların içinde yaşayan, Hz. Peygamber'in ahvalini duyan, mucizelerinden haberdar olan kişi iman konusunda mukallit sayılamaz. Onun imanı tahkîkidir, delile dayalıdır (Uryânî, 2003: 202). Şeyh Abdusselam'a göreyse taklidî iman hususunda hadarî (şehirli) ile bedevî (köylü) arasında hiçbir fark yoktur (Beycûrî, 2017: 44).

Uryânî Osman Efendi eserlerinde mukallidin imanını sahih gören ulemanın görüşlerini temel başlıklar altında; akli deliller, naklî deliller ve ef'âlü'n-Nebî başlıklarında delilleriyle birlikte nakletmiştir.

4.1.1. Akli Deliller

Mukallidin imanı konusunu akli deliller çerçevesinde ele alan âlimlere göre iman tasdikten ibarettir; çünkü bir kişi kendisine gelen bir haberi tasdik ettiğinde “ona iman etti” denilir (Uryânî, 2003: 201). İman, marifet (bilmek) değildir; çünkü kâfirler de Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu biliyorlardı; ancak tasdik etmedikleri için kâfir oldular (Sâbûnî, 2015: 405). Nitekim “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyor.” (Bakara 2/146). âyetinde bilmenin iman etmek anlamına gelmediği ifade edilmiştir. Mukallit ancak, kendisine Allah'ı, sıfatlarını, Allah'ın peygamberini ve dinin hükümlerini anlatan elçiyi tasdik ettiği zaman mümin olur (Uryânî, 2003: 201).

4.1.2. Naklî Deliller

Uryânî Osman Efendi'ye göre iman tasdikten ibaret olduğunun naklî delili de mevcuttur. Cibril (a. s.) Allah elçisine birtakım sorular sorduğu zaman Hz. Peygamber (sav)'in onu tasdik etmek suretiyle mukabelede bulunması, iman tasdikten ibaret olduğunu gösteren bir delildir (Uryânî, 2003: 201).

4.1.3. Ef'âlû'n-Nebî (Hz. Peygamber'in Fiilleri)

Hz. Peygamber'in, kendisini ziyarete gelen Arapların sadece kelime-i şehadet cümlesini telaffuz etmelerine binaen onları mümin kabul etmiş olması, Ef'âlû'n-Nebî kapsamında iman tasdikten ibaret olduğunun gösteren bir delildir. Sahabîler ve sonraki imamlar da bir kişinin sadece kelime-i şehadeti telaffuz etmesini mümin olarak kabul edilmesi için yeterli görmüşlerdir (Uryânî, 2003: 201).

4.2. Mukallidin İmanını Makbul Görmeyenler

Uryânî Osman Efendi'nin naklettiğine göre ulemadan bir kısmı taklidî iman sîhhat açısından sorunlu görmüştür. Örneğin İmam Eş'arî bu âlimlerden biridir. Ancak İmam Eş'arî'nin iman sîhhati için "aklî delillerle bilme" şartını zorunlu görmesi, iman istidlale dayanmasını istemesi sebebiyledir. Yoksa kişinin diliyle telaffuz etmesi şartını veya hasımlarıyla imanî konularda cedel yapabilmeye becerisine sahip olması gibi şartlar araması anlamında değildir (Alâ Raşşî, 2017: 139). Bununla birlikte Eş'arî'ye göre taklit yoluyla iman etmiş birine kâfir denilemez. Nesefî (ö. 508/1115), mukallidin iman meselesinde Eş'arîlerle Mu'tezîlilerin görüşlerini Tabsıra'da uzun uzadıya tartışmış ve Eş'arî'nin yukarıdaki görüşünün Mu'tezile'nin el-menzile beyne'l-menziyleteyn esasıyla paralellik gösterdiğine dikkat çekerek bu görüşün doğru olmadığını ifade etmiştir (Nesefî, 1990: I. 33-37). Muhammed b. Cerîr et-Taberî'ye (ö. 310/923) göre, iman kalp ile marifet ve tasdik, dil ile ikrar ve amellerle izhardır. Şayet sonuncusu olmasa o kimseye Müslüman denilir, ancak bu onu günahkâr olmaktan kurtarmaz. (Taberî, 1996: XII. 67). Ayrıca ona göre, bülûğ çağına eren her insan Allah'ın bütün esma ve sıfatlarını bilmek hususunda sorumludur; bilmeyenler kâfir sayılır (Aydın vd., 2020: 416).

Mu'tezile'ye göre mukallidin imanı sahih değildir (Uryânî, 2003: 202). Çünkü Mu'tezile iman tanımında dil ile ikrar etmenin yanı sıra bilgi sahibi olma ve amel etmeyi de zorunlu görmüştür (Toprak, Gölcük, 2019: 139). Onlara göre, delil üzerine inşa edilmeyen bir inanıştan itikat olmaz. İman eden kişi ancak imanını şüpheden arındırmak suretiyle inancına gelecek bütün saldırıları bertaraf edebilir; çünkü iman, inanç noktasında kişiyi kati surette güvende tutar. Eğer bir kimse aklî delil olmaksızın iman ederse imanına şüphe ve hile karışmasından asla emin olamaz. Mukallidin imanı işbu sebeple sahih değildir (Uryânî, 2003: 202).

Mu'tezile'nin çoğunluğuna göre iman ile ilgili bütün meselelerde aklî delillerle şüpheyi defedecek kadar bilgi sahibi olmadıkça kişi mümin sayılmaz. Şayet iman meselelerinden herhangi birinde nefsinde şüphe hâsıl olan kişi bunu aklî delillerle def edemiyorsa o kişi mü'min de sayılmaz kâfir de; ikisinin arasındadır, yani fâsıktır. Ebu Haşim el-Cübbâî'ye göre, iman konularından herhangi birinde içine şüphe düşen kimse kâfir olur; çünkü mümin tüm iman esaslarını delileriyle birlikte bilmek zorundadır (Taftazânî, 1989: V. 221; Seffârîni, I. 274).

Mu'tezilî Câhız (ö. 255/869) bu konuda nispeten daha makul bir çizgide yer almış ve Allah'ın cisim ve şekil olmadığına, O'nun gözle görülmeyeceğine, adaletli olduğuna ve günahı murat etmediğine inanan ve bunları diliyle ikrar eden kimsenin mümin olduğunu söyler. Ona göre şayet bir kimse tüm bunları bile bile inkâr ederse ya da cebre veya teşbihe kayarsa işte o zaman kâfir olur. Bir insan hiç akıl yürütmeden sadece Rabbinin Allah olduğuna, Hz. Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna inanırsa o kişi iman sahibidir; ayrıca akıl yürütmediği için o kimse günahkâr da değildir (Aydın vd., 2020: 415).

Fetret dönemi insanların bâliğ olduktan sonra akletmeye yetecek kadar bir süre yaşamaları durumunda Allah'ı tanıma konusunda sorumlu olacaklarını ifade eden Maturidîler (Beyâdî, 1949: 75), mukallidin imanını asgari bir iman düzeyi olarak kabul ederler. İmam Maturidî'ye (ö. 333/944) göre, gerçek iman aklî ve naklî delillere dayanan imandır. Aklî ve naklî delili olmayan kişinin tasdikte bulunması iman olarak kendisine yetse de bu iman tahkîkî iman düzeyine çıkmaz (Nesefî, 1990: I. 39). Dolayısıyla makbul olan iman, nazar ve istidlâl yoluyla elde edilen imandır. Çünkü mukallit, hiçbir sağlam temele dayanmaksızın ve esasen iman gibi çok değerli bir hazineyi elde etme adına kayda değer hiçbir çaba sarf etmeksizin iman sahibi olacağını düşünmektedir.

Maturidî'nin bu görüşünün iki faydası olduğu ifade edilmiştir. Öncelikle Mu'tezile'ye göre mukallidin imanı sahih olmadığından bu kabul halkın çoğunluğunun imanının sahih olmamasını ilzam eder ki bunun kabul edilemez bir sonuç doğuracağı açıktır. Öte yandan bu yaklaşım nübüvvetin hikmetlerini de ortadan kaldırır. Çünkü risalet sahibi İslam'a davetin kâfirlere yönelik yapılmasını

emretmiştir. Şayet taklit ile iman sahih olmasaydı o zaman risaletin hikmeti ortadan kalkar, hayatın olağan akışına ters bir durum ortaya çıkardı. Mamafih nazar ve istidlal yoluyla imanın taklidi imandan kat be kat üstün olduğunda şüphe yoktur. Çünkü bu yolla iman eden kimsenin imanı daha nurludur (Maturidi, 2020: 38).

Mâlikî ulemasından İbrahim el-Lekânî'ye (ö. 1078/1668) göre her hüküm ilim, itikat, zan, şek ve vehim olarak tanımlanabilir. Bir insan olumlu veya olumsuz hüküm ifade eden bir cümle zikrettiğinde eğer herhangi bir sebebe dayanarak kesin bir karara varmış ise o hüküm ilim kapsamında değerlendirilir. Bu kesin karar hükmünün bilgisi şayet zaruri veya burhanî bir delilden kaynaklanırsa bu bilgi marifet ve yakîn kabilinden olur. Aksi halde itikattır. İnsan kendi nefsinde bu hükümle ilgili kesin bir karara varamazsa râcih olan durum "zan"dır, mercûh olan durum "vehim"dir; ama bu hükümle ilgili her iki tercih durumu da birbirine eşit derecede ise o zaman bu hüküm "şek" ve "şüphe" vasfına sahip olmuş olur. Eğer mukallidin imanı kesin olmayan zan, şek ve vehme dayanacak olursa o iman sahih değil, batıldır. İman kesin bir bilgiye dayanırsa o zaman sahih olur. Şayet itikada dayalı olarak bir hükme varılmışsa bu durumdaki iman tartışmalıdır; çünkü bu durumdaki kişi inanç ilkelerini başkasından delilsiz almıştır (Harman, 2020: 433).

Ebu Hanife'den iman konusunda iki görüş rivayet edilmiştir. İmamı Azam'ın tercihlî görüşüne göre kişi hiç kimse kendisine tebliğde bulunmasa bile Allah'ı aklıyla bulmak ve tanımakla sorumludur. Eğer Allah'ı bilmeden, tanımadan ölürse kâfir sayılır. Zira akıl sahibi herkes mevcudatın bir yaratıcısı olduğunu mutlaka görecektir (Uryânî, 2003: 204).

İbn-i Hazm (ö. 456/1064), taklidi imanın sahih olmadığını düşünen âlimlerin delillerini sırasıyla zikretmiş ve bu delilleri çürütmeye yönelik bir kısmına aşağıda yer verilen karşı deliller ileri sürmüştür (Aydın vd., 2202: 416-417):

Birinci Delil: Delille bilinmeyen her şey taklittir ve taklidin tasvip edilmediği hususunda ittifak vardır. Mademki taklit kötüdür ve taklit ile istidlal dışında başka bir yol yoktur o zaman imanın sıhhati açısından taklide değil, istidlale dayalı iman esas olmalıdır. Nitekim taklidin kötü olduğu âyetlerle de sabittir: "İnsanlardan kimileri vardır ki Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler. Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütün kuvvetin yalnızca Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı. İşte o zaman, izlenenler, kendilerini izleyenlerden hızla uzaklaşmışlardır; artık azabı görmüşler, aralarındaki bağlar kopmuştur. İzleyenler şöyle derler: 'Ne olurdu, bize ikinci bir fırsat verilseydi de şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!' Böylece Allah onlara yapıp ettiklerini kendileri için pişmanlık sebepleri olarak gösterir. Onlar artık ateşten çıkacak değillerdir. Ve ekleyecekler: 'Rabbimiz! Biz efendilerimizi ve büyüklerimizi dinledik, onlar da bizi yoldan saptırdılar.' (Ahzâb 33/67)." "Hayır hayır! Onların dedikleri şundan ibarettir: 'Biz babalarımızı bir inanç üzerinde bulduk, elbette biz onların izlerinden giderek doğru yolu buluruz.' (Zuhruf 43/22)."

İbn Hazm bu görüşü reddeder ve bu âyetlerde eleştirilen taklidin Allah Resulü (sav)'nün taklit edilmesi olmadığını, aksine doğru yolda olmayan ataların körü körüne taklit edilmesi olduğunu dile getirir. Allah Resulü'ne ittiba farzdır.

İkinci Delil: Bir delile dayanmayan görüşler ve sözler sadece iddiadan ibaret olur. Ortada herhangi bir delil bulunmuyorsa doğru ile yanlış arasındaki fark ortadan kalkar ve doğruyu tercih imkânı kalmaz. Allah Teala da bu hususta Kur'an'da şöyle buyurmuştur: "Onlar, 'Yahudi veya Hristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek' dediler. Bu onların kuruntusudur. 'Eğer sözünüzün doğru olduğuna inanıyorsanız kesin kanıtınızı getirin!' de onlara (Bakara 2/111)."

İbn Hazm bu görüşe de şöyle itiraz eder: Bu âyette de ifade edildiği gibi insanlardan bir kısmı delil olmaksızın Hz. Peygamber (sav)'e iman etmezler. Bu durumdaki insanların bir delil araması zorunludur; çünkü şayet bu kişiler bir delile dayanmaksızın Hz. Peygamber'i taklit edecek olsalar kalpleri şüpheyle dolar, küfür üzere ölürler. Oysa insanların kahir ekseriyeti Peygamber (sav)'in

getirdiklerinin tamamına bilâ kayd -ü şart iman edip tasdik eder. Bunların imanı hiçbir delile ya da mucizeye ihtiyaç duymaz.

Üçüncü Delil: Bir söz ilim değilse şek ve şüpheden ibarettir. İlim, delilleriyle birlikte bir şeye zorunlu inanmayı gerekli kılar. Dinler, doğrular ve yanlışlarla ya da duyular yoluyla öğrenilmez. Dinler ancak deliller (ilim) yoluyla öğrenilir. Bir şeyin ilim sayılması için de mutlaka bir delilin var olması gerekir. Eğer bir kişiye delil sunulmamışsa o kişi ilim sahibi (bilen) değildir, şüphedir.

İbn Hazm, “Bilin ki Allah’ın elçisi aranızdadır. O sizin dediklerinizi yapacak olsaydı birçok durumda işleriniz kötüye giderdi; fakat Allah size imanı sevdirdi ve onu gönlünüze sindirdi... inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve emre aykırı davranmayı da size çirkin gösterdi. Allah tarafından bahşedilmiş bir lütuf, bir nimet olarak doğru yolu bulmuş olanlar işte onlardır (bu vasıflara sahip olan sizlersiniz). Allah her şeyi bilmekte ve yerli yerince yapmaktadır.” (Hucurât 49/7) âyetine dayanarak Allah Teala’nın hidayete erenlerin kalplerinde imanı sevimli hale getirdiğinin, onların kalplerini imanla süslediğinin ve onları günahlardan arındırdığının altını çizmiştir. Bu ifadelerin hiçbir yerinde delilden bahsedilmemiştir. Dolayısıyla iman için zorunlu olarak bir delile gerek yoktur.

Sonuç

İslâm’ın esas unsurları hakkında taklidin uygun görülüp görülmemesi erken dönemden itibaren farklı disiplinler tarafından ele alınan bir tartışma konusu olmuştur. Çoğunlukla usûlü’l-dîn veya itikat şeklinde isimlendirilen bu esaslar birtakım geç dönem eserlerinde geniş bir kavramsal çerçeveye kavuşup “akliyyât” mefhumu ile bilinir olmuştur. Tefekkür etmenin itikadın en temel konularında bütün Müslümanlar için emir olduğu birçok hadis ve âyetle açıklanmıştır. Bu doğrultuda, bireyin kendi akıl yürütmesi sonucunda Allah’ın varlığı ve birliği, Hz. Muhammed’in peygamberliği, ahiretin varlığı gibi icmalî iman esaslarına ulaşması kelam mezheplerince esas kabul edilmiştir.

Kelam âlimlerinin büyük çoğunluğu itikadın temel unsurlarında taklidi câiz görmemekle beraber mukallidin imanının sahih olduğunu, ancak tefekkürü terk ettiği için günahkâr sayıldığını belirtmektedir; çünkü iman sonuçta tasdik unsuruna irca edilmekte ve mukallidin imanında tasdikın asgari derecede gerçekleşme şartlarının yerine getirildiği kabul edilmektedir. İmanın mahiyeti, hüsün-kubuh ve fetret devri kavramlarına dair tartışmalarla bağlantılı biçimde ele alınan bu meselede mukallit kavramıyla İslâm toplumundan uzakta yaşayan, evrenin var oluşu ve yaratıcısı hakkında hiç düşünmemiş insan kastedilmektedir. Buna göre İslâm toplumunda yaşamak veya herhangi bir olay ya da nesne karşısında Allah’ın varlığını hatırlamak bile taklit çerçevesinin dışında değerlendirilmek için yeterli görülmektedir.

Ebu’l-Hasan el-Eş’arî’den mukallidin imanının sahih olmadığı yönünde rivayet edilen ifadeler, birçok müellif tarafından gerek onun diğer görüşleri gerekse kendisinden sonraki Eş’arîliğin gelişim çizgisi dikkate alınarak mukallidin mümin olmadığı değil, imanı bulunmakla beraber kâmil manada gerçekleşmediği şeklinde yorumlanmıştır. Buna karşılık imanın mahiyetine dair görüşleri, bu konuda akıl yürütmenin terkedilmesini büyük günah sayması ve “el-menzile beyne’l-menziletayn” anlayışını benimsemesinden yola çıkılarak Mu’tezile’nin imanda taklidi geçersiz kabul ettiği ve mukallidi mümin saymadığı ifade edilmiştir. Taklidin itikadın temel meselelerinde câiz olduğu görüşü ise Ehl-i Hadise mensup çeşitli çevrelere izafe edilmektedir. Bir yandan Hz. Peygamber’in İslâm’a davet ettiği kişilerin her birinden tefekkür etmesini istemediğine dair deliller getiren, diğer yandan her insanın bu hususta akletme kabiliyetinin yeterli olmayabileceğini vurgulayan bu anlayış, taklit yoluyla İslâm’ı kabul edenler arasında yalnızca iman esaslarına akıl yürütme vasıtasıyla ulaşabilecek nitelikteki insanların günahkâr olduğunu kabul etmektedir.

Makalenin ana temasına kaynak oluşturan Uryânî Osman Efendi, mukallidin imanı konusunda büyük ölçüde Maturidî çizgiyi esas almış, buna bağlı olarak taklidi imanın sahih olduğuna ve bu şekilde iman etmiş bir müminin bundan dolayı günahkâr sayılmayacağına kâil olmuştur.

Kaynakça

- Ahterî, (1875). *Ahterî Kebîr*. İstanbul: Ali Bey Matbaası.
- Aktaş, M. (2021). el-Kâfiye fi'l-Cedel Adlı Eserin Cüveynî'ye Âidiyeti ve Nisbeti Sorunu. *Darulfunun İlahiyat*, 32(1), 199-218.
- Aydın, Ö., Yıldırım, R. (2020). *Sistematik Kelam*. İstanbul: İşaret.
- Bağdâdî, (1991). el-Fark beyne'l-Fırak, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bakıllânî, (1957). *Kitabü't-Temhîd*. (Neşr. R. Mc. Carthy). Beyrut.
- Beyâdî, K. (1949). *İşârâtü'l-Merâm*. Mısır.
- Beycûrî, (2017). *Tuhfetü'l-Mürîd Şerhu Cevherati't-Tevhîd*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bilmen, Ö. (2017). *Muvazzah İlm-i Kelam* İstanbul: Ravza.
- Cevherî, (2009). *es-Sihâh*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Cürcânî, (2012). *Şerhu'l-Mevâkif*. Cilt: 1. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Cüveynî, (2016). *Kitabu'l-İrşâd İla Kavtî'l-Edilleti fi Usûli'l-İ'tikâd*. (Tahk. Zekeriya Umeyrat). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Çelebi, İ. (2019). "Osman Uryânî". *DİA*. Cilt: II. Ankara.
- Eş'arî, (1953). *Risâle fi İstihsâni'l-Havz fi İlmi'l-Kelâm*. (Tahk. R. J. Maccarty). Beyrut: Matbaatü'l-Kâtûlîkiyye.
- Eş'arî, (2012). *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-Musallîn*, Beyrut. Mektebetü'l-Asriyye.
- Firûzabâdî, (2008). *el-Kâmûsü'l-Muhît*. I-XIV. Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- Güneş, K. (2007). *Eş'arî'de Mukallidın İmanı*. Sayı: 2. Konya: Marife Dergisi.
- Hakim es-Semerkindi, Ebu'l-Kâsım İshak b. Muhammed. *es-Sevâdü'l-A'zam*. İstanbul: Mektebetü'l-Mahmûdiye.
- Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*. I-VIII. (Tahk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî). Dâru ve Mektebetü Hilâl.
- Harman, V. (2020). *İbrahim el-Lekânî'nin Kelamî Görüşleri*. İstanbul: Hiper Yayınları.
- Harputî, A. (2016). *Tenkîhu'l-Kelâm fi Akaidi Ehli'l-İslam, Kelam İlmine Giriş*. (Yayına Hazırlayan: Fikret Karaman). İstanbul: Çelik.
- İbn Hazm, (1928). *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*. (Tahk. Ahmed Muhammed Şakir). I-VIII. Kahire: Matbaatü's-Seâde.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-İmâme ve's-Siyâse*. (Çev. Cemalettin Saylık). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kâdî Abdülcebbâr. *el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl: en-Nazar ve'l-Meârif*. Cilt: XII. (Tahk. İbrahim Medkûr). Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme.
- Kâdî Abdülcebbâr. *el-Muhît bi't-Teklif*. (Tahk. Ömer es-Seyyid Azmî). Kahire.
- Kaya, E. (2010). "İman". *DİA*, Cilt: XXXIX. Ankara.
- Kılavuz, A. (2018). *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Koğî, A. *Rehberi Avâm Şerha Nehcü'l-Enâm*. İstanbul: İhsan.
- Maturidî, (1979). *Kitâbü't-Tevhîd*. (Tahk. Fethullah Huleyf). İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.

- Maturidî, (2020). İslam İnanç Esasları (Fıkh-ı Ekber Şerhi). (Çev. Adnan Bülent Baloğlu, Murat Memiş) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Nesefî, (1990). Tabsırat'ül-Edille. (Tahk. Claude Salame). Şam.
- Nesefî, (2019). Bahru'l-Kelâm fî Akâid-i Ehli'l-İslam. (Çev. Yusuf Arıkaner). İstanbul: Endülüs.
- Nesefî, (2015). İslam İnançının Temelleri Akaid. (Çev. Seyit Ahsen). İstanbul: Bayrak.
- Nidâl Alâ Raşşî, el-Hidâye Şerhu'l-Bidâye fî Usuli'd-Dîn. Diyarbakır: Mektebetü Diyarbekir.
- Râzî, Fahrüddîn. (1905). Me'âlimu Usûli'd-Dîn. Mısır: Matbaatu Haseniyye.
- Râzî, Fahrüddîn. (1991). el-Muhassal ve Huve Muhassalu Efkâri'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn Mine'l- Hukemâ ve'l-Mutekellimîn. (Tahk. Hüseyin Atay). Kahire: Mektebetu Dâru't-Turâs.
- Sâbûnî, N. (2015). el-Bidâye fî Usuli'd-Dîn. (Tahk. Abdullah Muhammed).
- Sâbûnî, N. (2020). Maturidiye Akaidi. (Çev. Bekir Topaloğlu). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Seffârîni, Ebu'l-Avn. Levâmiü'l-Envâri'l-Behiyye ve Sevâtü'l-Esrâri'l-Eseriyye. Beyrut.
- Seyyid eş-Şerîf, Muhammed. A., ve Erkan, A. (1997). Kitâbü't-Ta'rîfât: Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Sinanoğlu, M. (2000). "İman". DİA, Cilt: XXII. Ankara.
- Şehristânî, Ebu'l-Fetih Muhammed B. Abdülkerim. (2009). Nihâyetü'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm. Beyrut: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (2001). Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân. (Tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî). Kahire: Dâru'l-Hicr.
- Taftazânî, (1989). Şerhu'l-Makâsîd. I-V. Beyrut.
- Taftazânî, (2017). Şerhu'l-Akâid. Hş. Molla İlyas. (Tahk. Mehmed Can). İstanbul: Şefkat.
- Toprak, S., Gölcük, Ş. (2019). Tarih Ekoller Problemler Kelam. Konya: Tekin Kitapevi.
- Uryânî, Osman Efendi. (2003). Hayru'l-Kalâid Şerhu Cevâhiri'l-Akâid. (Tahk. Ahmed Feridî el-Mezîdî. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Yüksel, E. (2015). Sistemik Kelam. İstanbul: İz Yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction: Discussions about the main reasons that create gaps between the values believed in societies and the life lived and their sub-dimensions have always been on the agenda of kalam scholars. Looking at these sub-dimensions it is possible to argue that the basis of questions as; why expected belief and action experiences do not occur in Islamic societies, what social deviations, such as innovations and superstitions, caused by the weaknesses of faith, whether seeing/showing them up close will contribute to society are the discussions of faith based on imitation. Scholars of kalam, who think that at least some of the social unrest and tensions are caused by such problems, have examined the issue of imitator's belief not only as a scientific study, but also as a subject that will contribute to the solution of social problems. Because the realization of belief through consideration and inference is one of the important issues in terms of the sanction power of religion in human life. This consideration means to examine and research something at a basic level (Aktaş, 2021). In its most common sense, consideration is the absolute knowledge obtained in line with the thinking faculties that Allah has given to man by contemplating on any issue (Bâkılânî 1957: 8-9).

Literature Review: One of the most studied and frequently discussed subjects in the science of kalam is the subject of faith. There are different opinions among sects regarding what the truth of faith is. Kharijite, Mu'tazilite and Shia theologians do not consider it sufficient that faith consists of acceptance. They accept that practice is one of the requirements of faith. Generally speaking, the Kharijites claim that the person who commits a major sin falls into denial. According to Mutezile and Shia, it is claimed that even though Muslim law continues to be applied to the person who commits a major sin, the quality of a believer is removed from him. The word imitation in the dictionary means "collecting, watering, drowning, event, situation, oil residue, remittance, making a similar one, a well with a lot of water, wearing a necklace around the neck so that it will be known as a gift, running fast, a key, imitating in religion" (Firuzâbâdî, p. 2008: 74-75, Cevherî, 2009: 56-57, Ahterî, 1875). The word imitation, as a fiqh term, means "to adopt or apply a scholar's opinion on an ijtihad issue without relying on evidence" (Kaya, 2010: 461). A person who believes in matters of faith by hearing from his ancestors or his environment is called imitator (Ahsen, 2015: 42). However, believing by hearing the direct word of the Rasullullah is excluded from this category by the scholars of Ahl as-Sunnah; because the Qur'an, which is the greatest miracle of the Rasullullah, elevates his word to a different position from the words of ordinary people. Every statement that comes out of the mouth of the Rasullullah is based on solid evidence in terms of faith. For this reason, even if a person believes only by obeying the words of the Rasullullah, he rises above the level of imitation faith and attains a definitive faith. (Aydin et al., 2020: 413). The subject of Imitator's belief is one of the important discussion issues in the science of kalam. It is stated that the six views listed below stand out in the kalam sources on this subject:

1. Imitation in faith is not enough; imitator is not a true believer.
2. Faith based on imitation is sufficient for a person to be considered a believer, no matter how sinful it is. Whether this person has evidence or not.
3. Imitation is sufficient in faith. However, if the imitator is competent in consideration and istidlale, he becomes a sinner, otherwise he is not a sinner.
4. Whoever accepts the Qur'an and the true Sunnah through imitation, his faith is valid because he is subject to certain knowledge. If he follows and imitates something other than the Qur'an and the sound sunnah, that belief will not be valid; because error and doubt have occurred in that belief.
5. The Imitator's faith is absolutely true and the person who believes by imitation will not be a sinner in any way. This situation does not change even if the person has the opportunity and potential to inquire, but has believed without any examination.
6. It is forbidden for a person who believes with the Imitator's faith to be absolutely sound and to attempt to examine and research about faith through consideration and inference that are contaminated with philosophical views (Beycurî, 2017: 44).

Although there are many scholars who have expressed different opinions in the history of kalam, it is possible to consider the scholars of kalam in two groups as "those who find faith based on imitation acceptable" and "those who do not find it acceptable (those who seek other conditions to be accepted)". We see that he examined the views on the subject under two main headings, adhering to the traditional line of thought. In his works, Uryani Osman Efendi conveyed the views of the scholars who saw the imitator's faith as authentic, together with their proofs under the headings of rational proofs, narrational proofs and Acts of the Rasulullah. According to what Uryani Osman Efendi narrated, some of the scholars did not consider faith based on imitation healthy. For example, Imam Ash'ari is one of these scholars. However, Imam Ash'ari's seeing the condition of "knowing with

rational proofs" necessary for the soundness of faith is because he wanted faith to be based on inference. It does not mean that the person should be able to pronounce it with his tongue or to have the ability to argue with his opponents on religious issues (Alâ Raşşî, 2017: 139).

Conclusion: Whether or not imitation is considered appropriate about the essential elements of Islam has been a subject of discussion by different disciplines since the early period. These principles, which are mostly called religious procedures or creed, have gained a wide conceptual framework in some late period works and have become known with the notion of "akliyyat" (knowledge reached by reason). It has been explained in many hadiths and verses that contemplation is a command for all Muslims on the most fundamental issues of belief. In this direction, it has been accepted as essential by the sects of theology that the individual, as a result of his own reasoning, reaches the basic principles of belief such as the existence and unity of Allah, the prophethood of the Prophet Muhammad, and the existence of the hereafter. Although the majority of kalam scholars do not consider imitation permissible in the basic elements of creed, they state that the imitator's belief is sound, but is considered sinful because he abandons contemplation. Because, faith is ultimately reduced to the element of affirmation and it is accepted that the conditions for the realization of affirmation in the imitator's faith are fulfilled at the minimum level. About the nature of faith, the concept of imitator refers to a person who lives far from Islamic society and has never thought about the existence and creator of the universe. According to this, even living in the Islamic society or remembering the existence of Allah in the face of any event or object is considered sufficient to be evaluated outside the framework of imitation. Uryani Osman Efendi, who constitutes the main basis of the study, has largely taken the Maturidi school as the basis for the imitator's faith. Accordingly, he is convinced that faith based on imitation is authentic and that a believer who has believed in this way will not be considered a sinner because of this.